

กลุ่มสังคมและแรงผลักดันทางภูมิปัญญาของสยามใหม่

คำว่า "สยามใหม่" (New Siam) เท่าที่ผ่านมามักใช้เรียกกระบวนการทางประวัติศาสตร์ใน 2 ช่วงเหตุการณ์ คือการปรับตัวไปสู่ความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเปลี่ยนแปลงหลังเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 คำว่าใหม่กับเท่าที่ไข่ม้วนจะทำให้ภาพประวัติศาสตร์ดูหยุดนิ่งไปบ้าง แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันทางความรู้สึกนึกคิดของคนรุ่นหนึ่งที่มีต่อเหตุการณ์เหล่านั้น ว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นตามความไผ่ผืนที่สำคัญบางประการ ถ้าพิจารณาจากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาจะพบว่าได้มีเหตุการณ์ "ใหม่" เกิดขึ้นจริง อันเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนดังในกรณีของ "สยามใหม่" ในความหมายแรก การปรับตัวไปสู่ความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการแต่งกาย อาคารบ้านเรือน การมีระบบเงินตรา ถนนหนทาง และระบบการสื่อสาร การมีระบบข้าราชการแบบรับเงินเดือน สถาบันการศึกษาที่จัดตามระดับความรู้และวิชา กองทหารประจำการถาวรที่ถือเป็นอาชีพหนึ่ง ฯลฯ ส่วนในกรณีของความหมายหลัง การเปลี่ยนแปลงหลังเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ก็ได้้นำไปสู่การมีรัฐธรรมนูญ สถาปนาราชรัฐ เพลงชาติ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นที่ทราบกันว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องจากปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และสามสิบปีแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 ในฐานะที่สยามต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งในอาณานิคมบริเวณนี้คือการขยายตัวของวัฒนธรรมตะวันตกและลัทธิล่าอาณานิคม

เหตุการณ์แรกๆจะเป็นเรื่องธรรมดาไม่ขัดกับความรู้สึกของคนในปัจจุบัน ต่างจากเหตุการณ์หลังซึ่งจะลงเลือนไปอยู่มาก กระนั้นก็มีงานเขียนหลายชิ้นอุทิศให้กับความเป็นสยามใหม่หลังเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 คุณาธิเชน มุขทอง เลอะกุล (ผู้รวบรวม 2477) Sivaram (1936).

เท่าที่ผ่านมาการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ของสยาม เน้นการอธิบายการปรับตัวจากภายในกลุ่มชนชั้นนำ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการค้า เป็นสำคัญ คำอธิบายที่เน้นการปรับตัวจากภายในกลุ่มชนชั้นนำกล่าวว่า ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 มีผู้นำสยามอยู่ 3 กลุ่ม คือ สยามหนุ่ม อนุรักษนิยม และสยามเก่า (Wyatt 1969 : 42-50) กลุ่มสยามหนุ่มเป็นกำลังสำคัญและเป็นผู้นำการปรับปรุงประเทศไปสู่ความทันสมัย ผลของการปรับปรุงประเทศที่สำคัญคือการรักษาเอกราชและการสร้างระบบข้าราชการสมัยใหม่ ข้าราชการและทหารจะกลายเป็นส่วนสำคัญของกลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งต่อมาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 การสร้างสรรค์สยามใหม่จึงเป็นเรื่องของชนชั้นนำเท่านั้น ไม่มีราษฎรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย (เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ 2514 ; ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 ; Thawatt Mekarapong 1972) ส่วนคำอธิบายที่เน้นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการค้านั้นอาจเน้นได้ 2 จุด คือ การค้าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และการค้าหลังเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกปี พ.ศ. 2398 การค้ามีผลกระทบ 2 อย่างคือ สร้างกลุ่มคนใหม่หรือชนชั้นใหม่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ การค้าในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีผลให้พระมหากษัตริย์และกลุ่มขุนนางมีทัศนคติแบบใหม่เป็น "กระแสมือ" ซึ่งยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย กับมีผลให้ระบบไพร่ต้องสั่นคลอนไปเป็นอันมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2527) หลังเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตกแล้ว การค้าสมัยใหม่ได้สร้างระบบเงินตราอย่างกว้างขวางและมีชนชั้นนายทุนเกิดขึ้นแต่ก็ไม่มีอิสระ ทั้งนี้เพราะชนชั้นนายทุนเหล่านี้เป็นคนจีนที่ต้องพึ่งพิงสถาบันพระมหากษัตริย์และบริษัทการค้าของประเทศตะวันตก ความอ่อนแอและไม่มีอิสระของชนชั้นนายทุนส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นเรื่องของทหารและข้าราชการซึ่งมีพลังเพราะควบคุมกลไกอำนาจ การปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ปราศจากการนำโดยชนชั้นนายทุนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบจำกัด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ 2524)

อย่างไรก็ดี คำอธิบายทั้งสองแบบดังกล่าวยังไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับฐานะทางสังคมของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม "สยามใหม่" ตลอดจนความ

รู้สึกนึกคิดของกลุ่มคนเหล่านี้แม้จะเป็นกลุ่มที่มีพลังน้อยมากก็ตาม ว่าพวกเขามีความใฝ่ฝันคาดหวังอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สภาพทางสังคมและภูมิปัญญา ดังนั้นคำอธิบายทั้งสองแบบนี้จึงเป็นเพียงส่วนประกอบของการศึกษาในที่นี้ซึ่งต้องการเน้นการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา กับประวัติศาสตร์สังคมในส่วนที่เกี่ยวข้อง เนื่องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับฐานะทางสังคม รวมทั้งความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวังของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมสยามใหม่ ทั้งนี้เพราะสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สามารถประเมินการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองและการสถาปนาระบบการเมืองในทศวรรษที่ 2470 ได้ละเอียดถี่ถ้วนมากขึ้น

ในหน้านี้จะศึกษาถึงการคลี่คลายของโครงสร้างสังคมแบบประเพณีมาเป็นสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในช่วง 2-3 ทศวรรษที่คาบเกี่ยวกับกรณีศึกษาที่เน้นช่วงทศวรรษที่ 2470 ให้เห็นว่าโครงสร้างสังคมดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร รวมทั้งจะประเมินกลุ่มพลังทางสังคม ชนชั้นทางสังคมและสถาบันทางสังคม ตลอดจนแรงผลักดันทางภูมิปัญญาที่มีต่อความรู้สึกนึกคิดและความคาดหวังของกลุ่มคนในสังคมอย่างรอบคอบ ไม่ใช่เน้นเฉพาะบทบาทของชนชั้นนำเพียงบางกลุ่มดังที่ได้เคยศึกษากันมา

1.1 โครงสร้างสังคมสยามใหม่และการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม

โครงสร้างสังคมสยามใหม่ย่อมคลี่คลายมาจากโครงสร้างสังคมแบบจารีตประเพณีของสยาม กล่าวคือ คลี่คลายมาจากโครงสร้างสังคมแบบมูลนาย-ไพร่ มูลนายคือผู้ได้รับมอบหมายให้ควบคุมและบังคับบัญชากำลังคน มีศักดินาลดหลั่นลงมาจากพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง พระภิกษุ และขุนนางระดับล่าง ไพร่รวมทั้งทาส คือผู้สังกัดต่อมูลนาย ซึ่งต้องมีพันธะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ส่งส่วย และเสียเงินค่าราชการ ระบบมูลนาย-ไพร่ เป็นระบบควบคุมแรงงานและที่ดินซึ่งเป็นอำนาจของสังคม ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยรักษาระบบมูลนาย-ไพร่ให้มีวิวัฒนาการสืบต่อมาได้ ภายใต้หลักการว่าผู้อยู่ในแผ่นดินต้องตอบแทนบุญคุณเจ้าของแผ่นดิน (คือเกณฑ์แรงงาน ส่งส่วย และเสียเงินค่าราชการ) ในทางปฏิบัติระบบไพร่จึงสิ้นสุดหลังยกเลิกเงินรัชูปการในปี พ.ศ. 2481 ส่วนใน

ทางปฏิบัตินั้นได้มีการ เลื่อนคลายมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์อันเนื่องมาจากการ ขยายตัวของการค้า ทำให้ไพร่มีทรัพย์สินมากขึ้น เรียกกันว่า "ไพร่กระฎุมพี" อีกทั้ง ต่อมา มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน และมีความลักลั่นภายในระบบการควบคุมไพร่นั้นเอง กล่าวคือ มุสนายมักจะทำเบียดบังไพร่เอาไว้ การเกณฑ์เงินค่าราชการจึงเข้ามาแทนที่ การเกณฑ์แรงงาน ในปี พ.ศ. 2448 ได้มีประกาศพระราชมัญญัติลักษณะการเกณฑ์ ทหาร มีการเก็บเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานโดยทั่วไป ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น วิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของระบบมุสนาย-ไพร่ของสังคมสยาม

ในทางปฏิบัติอีกประการหนึ่งนั้นจะเห็นได้ว่า ภายใต้โครงสร้างสังคมแบบ จารีตประเพณีนั้น แม้ว่าสังคมจะมี 2 ชั้นชั้นคือ มุสนาย-ไพร่ แต่ก็ยังมีกลุ่มสังคมในเชิง ของสถานะ (status) วิวัฒนาการขั้นค้ำย เช่น ไพร่กระฎุมพี และกลุ่มอาชีพอิสระ อย่างเช่น หนายความ และช่างฝีมือต่าง ๆ แม้จะมีจำนวนน้อยแต่ก็อยู่ควบคู่มา กับ ระบบมุสนาย-ไพร่ค้ำย เมื่อเริ่มมีการเกณฑ์เงินค่าราชการแทนแรงงานตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 2 มีการหลังไหลเข้ามาของคนจีน และมีการจ้างแรงงานคนจีน รวมทั้ง ต่อมา มีการเคลื่อนย้ายของคนในบังคับของตะวันตกเข้าไปในดินแดนส่วนต่าง ๆ ของ ประเทศ ได้ทำให้เกิดมีกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลายในโครงสร้างสังคมแบบจารีต- ประเพณีมากขึ้น โครงสร้างสังคมจึงมีความซ้อนทับอยู่ระหว่างจารีตประเพณีกับสมัย ใหม่ อย่างไรก็ตาม ในระหว่างปี พ.ศ. 2448-2480 มีลักษณะของโครงสร้าง สังคมแบบสมัยใหม่ปรากฏให้เห็นบ้างแล้ว นายกับไพร่กลายเป็นเพียงแนวคิดในเชิง วัฒนธรรมที่กลุ่มคนในสังคมบ้างก็ยอมรับและบ้างก็ปฏิเสธ แต่ไม่ใช่ลักษณะหลักของ การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม

การเกิดคนกลุ่มใหม่ในขณะที่ความสัมพันธ์แบบมุสนาย-ไพร่ยังคงดำรงอยู่ และคลี่คลายอยู่ในช่วงสุดท้ายในรูปของการเก็บเงินรัชชูปการนั้น ควรได้รับการ พิจารณาในฐานะที่เป็นกระบวนการ มีความแตกต่างหลากหลาย และมีลักษณะต่อสู้ ชัดแย้งกันอยู่พอสมควร แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ามีความเป็นไปโดยธรรมชาติ ปราศจากการขัดแย้ง ในความเป็นจริง การเกิดขึ้นของคนกลุ่มใหม่ต้องเป็นเพราะ มีตัวแทนที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นก่อนในลักษณะที่มีประสมการร่วมกัน คนเหล่านี้มีความ

รู้สึกนึกคิดและจิตตัวเขาเองเข้ากับกลุ่มว่ามีค่านิยมและผลประโยชน์เหมือนกัน และพยายาม "สร้าง" กลุ่มของคนใหม่มีสถานะในสังคม (Thompson 1968 : preface) การมีสถานะใหม่ในสังคมย่อมต้องขัดแย้งกับสถานะเดิมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้นด้วยบ้าง และไม่ว่าเราจะเรียกกลุ่มคนใหม่นี้ด้วยศัพท์อะไรก็ตาม ในแง่ของการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ต้องพิสูจน์ได้ในรายละเอียดว่ามีคนกลุ่มนั้นดำรงอยู่จริงในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง .

การดำรงอยู่ของคนกลุ่มใหม่ในสังคมนั้นมีลักษณะสำคัญ ๆ คือ การรวมกันเป็นกลุ่มก้อน กับมีความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มย่อมต้องสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ จะดำรงอยู่ก็คงได้รับการยอมรับจากสังคมในระดัหนึ่งว่ามีคนกลุ่มนี้ดำรงอยู่ สำนึกของความเป็นกลุ่มจึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะทำให้กลุ่มของคนดำรงอยู่ได้และได้รับการยอมรับจากคนกลุ่มอื่นว่ามีกลุ่มคนดำรงอยู่กลุ่มหนึ่งด้วย สำนึกของความเป็นกลุ่มนี้มีความหมายในแง่ของวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดเป็นสำคัญ การถูกปฏิเสธอย่างรุนแรงจากกลุ่มชนชั้นนำในกรณีของสยามคือเจ้านาย ย่อมจะทำให้กลุ่มคนใหม่ที่ถูกปฏิเสธนั้นในทางหนึ่งคงต่อสู้มากยิ่งขึ้น และในอีกทางหนึ่งคือมีปัญหาเกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่อยู่ในการสัมพันธ์ทางสังคมในขณะช่วงประวัติศาสตร์นั้น ดังเช่นกรณีของประวัติศาสตร์กรรมกรสยามเป็นตัวอย่าง

ประเด็นซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันประการหนึ่งก็คือจะบัญญัติศัพท์เรียกคนกลุ่มใหม่ในประวัติศาสตร์สยามประมาณปี พ.ศ. 2440-2460 ว่าอย่างไร ด้วยเกณฑ์ที่อ้างอิงอยู่กับทฤษฎีทางสังคมอะไร เท่าที่ผ่านมายังไม่มีคำอธิบายที่เป็นระบบและมีรายละเอียดทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับโครงสร้างของสังคมสยามในระยะเวลาย่างต้นพอจะมีอยู่บ้างได้แก่ คำอธิบายทั่วไปไปเกี่ยวกับกำเนิดของ "คนชั้นกลาง" และ "ชนชั้นนายทุน" ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และมีอยู่บ้างที่เสนอให้พิจารณากลุ่มสถานะทางสังคม (status) เป็นหลักเน้นมากกว่าชนชั้น (class) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ นอกจากนี้ก็มีการใช้แนวคิดเรื่องสถาบัน (institution) อยู่บ้าง แนวคิดประการหลังนี้ไม่มีความยืดหยุ่นต่อการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์สังคมที่จะอธิบายในที่นี้เท่าใดนัก

คำว่าชนชั้น (class) เป็นคำที่มีความหมายยุ่งยากและสลับซับซ้อน การใช้ที่คู่สามัญคือแบ่งเป็น ชนชั้นต่ำ ชนชั้นกลาง และชนชั้นสูง แต่ก็ต้องการคำอธิบายประกอบอีกเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับลักษณะของแต่ละชนชั้นในสังคมนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม คำว่าชนชั้นก็มีความหมายรุนแรงกว่าคำว่าฐานะ หรือ วรรณะ (ของคน) แม้คำว่าชนชั้นที่ใช้จะไม่มี ความหมายในเชิงของเศรษฐกิจประกอบเลยก็ตาม ประเด็นความยุ่งยากในการวิเคราะห์ชนชั้นเกิดขึ้นเมื่อใช้ระบบคิดตามทฤษฎีของมาร์กซ์ (Karl Marx) และผู้โต้เถียงตามทฤษฎีดังกล่าวเน้นการระบุตำแหน่งแห่งที่ในความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเน้นลักษณะของเศรษฐกิจเป็นสำคัญ อีกทั้งเชื่อมโยงชนชั้นเข้ากับวิวัฒนาการของสังคมที่เป็นขั้นตอนจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปหนึ่ง ทำให้คำว่าชนชั้นมีความหมายเฉพาะในแง่เป็นผู้รับภาระสังคมในอนาคตซึ่งยุ่งยากยิ่งขึ้นด้วย คำว่าชนชั้นก็จะไม่สลับซับซ้อนมากนัก หากใช้ทฤษฎีของ แมกซ์ วีเบอร์ (Max Weber) ซึ่งใช้คำว่าชนชั้นในความหมายของการมีโอกาสชีวิตที่เหมือนกันของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง โอกาสชีวิตนั้นเกี่ยวข้องกับการมีผลประโยชน์และโอกาสในทางเศรษฐกิจ ที่อยู่ในเงื่อนไขของการมีตลาดสินค้าและแรงงาน (Williams 1983 : 60 - 69)

ส่วนคำว่ากลุ่มสถานะ (status) ใช้กันในความหมายกว้าง ๆ ว่ากลุ่มนั้นมีแรงจูงใจร่วมกัน โดยเฉพาะในแง่ของค่านิยมและระบบความเชื่อ คำว่าสถานะเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งซึ่งใช้ได้อย่างแปรผันไปตามเหตุการณ์ เหมือนกับเป็นลักษณะของวิถีชีวิตซึ่งในระยะหลัง ๆ วัฏโคจรแบบแผนของการบริโภค และกลุ่มสถานะก็กำหนดขึ้นตามแบบแผนดังกล่าวนี้ กลุ่มสถานะนี้ก็จะยุ่งยากขึ้นหากผู้ศึกษาพยายามใช้ตัวกำหนดทางเศรษฐกิจประกอบหรือใช้ให้เหมือนกับชนชั้นตามแนวคิดทฤษฎีของมาร์กซ์เพื่อปฏิเสธการมีอยู่ของชนชั้นแบบมาร์กซ์ เหตุผลเพราะทั้งสองเป็นแนวคิดที่วางอยู่บนพื้นฐานคนละแนวคิด (Williams 1983 : 299-301)

มีข้อถกเถียงอีกมากมายเกี่ยวกับการจัดแบ่งช่วงชั้นทางสังคม (social stratification) ในแง่ของแนวความคิดและทฤษฎี นอกจากคำว่าชนชั้นและกลุ่มสถานะแล้ว ก็ยังมีลำดับย่อยในแต่ละแขนง ตลอดจนมีแนวคิดอื่น ๆ อย่างเช่น คณะ (party) เป็นต้น การพิจารณาความเหมาะสมขึ้นอยู่กับกรณีที่มีความเข้าใจทั้งในระบอบแนวคิดทฤษฎีและข้อเท็จจริงเฉพาะทางประวัติศาสตร์ของสยามเป็นสำคัญ

หนังสือ (: ๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑)

ตั้งแต่ได้กล่าวมาแล้วข้างว่า สยามในระหว่างปี พ.ศ. 244๐-24๕๐ มีทั้งโครงสร้างสังคมเดิมและสมัยใหม่ซ้อนทับกันอยู่ การใช้ศัพท์และแนวคิดใด ๆ จึงต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่นในแง่ของการมีพลังในการอธิบายและเก็บรวบรวมรายละเอียดทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนทั้งต้องมีความอ่อนไหวเพียงพอที่จะให้เห็นร่องรอยของการก่อตัวไปเป็นลักษณะอื่นที่มีความชัดเจนกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของ "ชนชั้น" ในระยะถัดมาหรือการสลายตัวมาจากมูลนายและไพร่ในก่อนหน้าปี พ.ศ. 244๘ ด้วย

การศึกษาในที่นี้จักแบ่งช่วงชั้นทางสังคมของสยามในรูปของกลุ่มสังคม (social group) ซึ่งค่อนข้างเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ คำว่ากลุ่ม ใช้ในความหมายถึงจำนวนคนตั้งแต่ 2 หรือมากกว่านั้นขึ้นไป ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน มีสำนึกว่ามีบุคลิกภาพและลักษณะบางประการร่วมกัน และมีเป้าหมายในชีวิตอย่างน้อยหนึ่งอย่างมีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน และสามารถอธิบายได้ ส่วนคำว่า สังคม ซึ่งในปัจจุบันนี้ทราบกันโดยทั่วไปว่าใช้ใน 2 ความหมาย คือ หมายถึงองค์รวมของ 1 สถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ที่คนจำนวนมากอยู่รวมกัน กับหมายถึงเงื่อนไขที่สถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นได้ถูกสร้างขึ้นและดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง ในระยะหนึ่งด้วย ในที่นี้คำว่าสังคมใช้ในความหมายประการหลัง คำว่ากลุ่มสังคม จึงหมายถึงกลุ่มที่อยู่ในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง ซึ่งพวกเขาตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีประสบการณ์ชีวิตคล้ายกัน สัมพันธ์ต่อกัน มีสำนึกว่าตัวเองอยู่ในกลุ่มโดยมีค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด และลักษณะบางประการที่แตกต่างจากคนกลุ่มอื่น ๆ พวกเขาต้องมีกิจกรรมที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดและพิสูจน์ได้ในทางประวัติศาสตร์ เมื่อพิจารณาในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วจะเห็นได้ว่าพวกเขามีโอกาสชีวิตหรือมีอุดมคติและอุดมการณ์อย่างน้อยหนึ่งอย่างที่มีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน และในความสัมพันธ์ทางสังคมของช่วงเวลานั้นต้องเป็นเงื่อนไขแบบที่มีกลไกตลาดแบบทุนนิยมดำรงอยู่บ้าง คือเปิดโอกาสให้

• ผู้เขียนได้เลือกใช้คำนี้เพราะเป็นแนวความคิดธรรมดาที่ใช้โดยทั่วไปในสังคมไทย และในแง่ของทฤษฎีทั้งทางสังคม การเมือง และจิตวิทยาสังคม ฮอร์กไฮเมอร์ และอะโดร์โน (Horkheimer and Adorno, ed. 1973 : 54-71) กล่าวว่า เป็นแนวคิดที่มีพลังการอธิบายเป็นอย่างมากอันหนึ่ง.

มีการเคลื่อนไหวทั้งของสินค้าและแรงงานภายในสังคมอย่างกว้างขวาง กับการดำรงอยู่ของกลุ่มสังคมใหม่ ต้องมีความสัมพันธ์กับสังคมเดิมในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ที่ก้าวไปข้างหน้าด้วย กล่าวในท้ายที่สุดแล้ว ความหมายของกลุ่มสังคมในที่นี้ใช้อย่างเดียวกับชนชั้น (class) ของ อี.พี. ทอมป์สัน (E.P. Thompson) (Thompson 1968) และกับชนชั้นตามแนวคิดทฤษฎีทางสังคมของแมกซ์ วีเบอร์ (Max Weber) (ดู Runciman, ed. 1978 : 43-61) อย่างยืดยุ่นเพื่อการปรับใช้อธิบายประวัติศาสตร์สังคมของสยามในช่วงประมาณ พ.ศ. 2448-2480

ข้อสำคัญในอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวไว้ตั้งแต่ต้นคือ คำว่ากลุ่มสังคมนี้ไม่ได้หมายถึงการจัดฐานะของคนในสังคมเรียงตามลำดับ ไม่ว่าในมิติใดทั้งสิ้น โดยเฉพาะในแง่ของความสูงต่ำและความมีอภิสิทธิ์มากนักน้อย แต่มีความสัมพันธ์กันเพราะเป็นเงื่อนไขทางสังคมของกลุ่ม การคงอยู่เป็นกลุ่มสังคมแบบต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวต่อไปจะมีความซ้อนทับกันอยู่ เหตุผลเพราะเป็นทั้งลักษณะทางธรรมชาติของสังคมและเป็นเพราะในช่วงเวลาที่จะพิจารณานี้โครงสร้างสังคมมีความซ้อนทับกันอยู่ด้วยระหว่างแบบประเพณีกับแบบสมัยใหม่ บุคคลคนหนึ่ง ๆ อาจจัดเข้าได้หลายกลุ่มสังคม จึงจะต้องประเมินจากสำนึกของบุคคลนั้น ๆ เป็นสำคัญ ว่าในระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป (ไม่ใช่ที่จุดเวลาหยุดนิ่ง) นั้นเขาพยายามสร้างตัวเขาเองให้อยู่ในกลุ่มไหนของสังคม

1.2 แบบต่าง ๆ ของกลุ่มสังคมในโครงสร้างสังคมสยามใหม่ พ.ศ. 2448-2480

คำว่า "สยามใหม่" ซึ่งในที่นี้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ต่อเนื่องมาจากการปรับปรุงประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้เน้นเป็นพิเศษว่ามี "สยามใหม่" หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ตามความหมายที่สองคงได้กล่าวมาตั้งแต่ต้น

เมื่อระบบขุนนาง-ไพร่กำลังสลายและก่อนที่จะเสื่อมสลายไปในท้ายที่สุดนั้นขุนนางส่วนบนที่สุดคือพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ มักเรียกรวมกันว่ากลุ่มเจ้านายนั้นได้ปรับและยกฐานะให้สูงเด่นขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 การแต่งงานได้ช่วยให้จำนวนสมาชิกขยายออกไป ความโดดเด่นในแง่ของภูมิปัญญาตลอดจนการมีบทบาท

สำคัญในการ "ปฏิรูป" การปกครองแผ่นดิน ทำให้กลุ่มเจ้านายค่างคนเป็นกลุ่มสังคมที่สำคัญตลอดเรื่อยมาคราจนถึงปี พ.ศ. 2475 และหลังจากนั้นเล็กน้อย ส่วนพระมหากษัตริย์นั้นได้รับการอธิบายและตีความบทบาทใหม่อยู่เสมอ การตระหนักว่าพื้นฐานของอำนาจต้องมาจากประชาชนคนเป็องล่างด้วย ทำให้พระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบันที่มีการปรับตัวอย่างดีที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันประเพณีอย่างอื่น ๆ มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนเป็องล่างอยู่หลายประการที่สถาบันอื่นกระทำแทนไม่ได้ อย่างเช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

มุลนายในระดับรองลงมาคือขุนนางนั้น ส่วนใหญ่ได้เคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงมาเป็นข้าราชการ อันเป็นองค์กรของรัฐสมัยใหม่ที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ ในช่วงแรก ๆ ก่อนทศวรรษที่ 2440 ซึ่งยังไม่มีนักเรียนสำเร็จมาจากโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการระดับสูง อันได้แก่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน และโรงเรียนกฎหมายนั้น ข้าราชการก็ยังคงได้แก่ขุนนางตามโครงสร้างเดิม หลังจากทศวรรษที่ 2440 จะมีข้าราชการสมัยใหม่เกิดขึ้นและมีความรู้สึกนึกคิดร่วมกันในฐานะเป็นบุคคลากรของรัฐสยามใหม่ และอาจแบ่งย่อยได้ในระดับกลุ่มวิชาชีพด้วย ที่สำคัญได้แก่นักปกครอง นักการทหาร นักการศึกษา และนักกฎหมาย ข้าราชการจึงเป็นกลุ่มสังคมกลุ่มที่สองที่มีบทบาทสำคัญในช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะมีสำนึกของความเป็นกลุ่มอย่างหนาแน่น ควรกล่าวไว้ด้วยว่ามีขุนนางบางส่วนอยู่เหมือนกันที่เปลี่ยนแปลงตัวเองไปประกอบอาชีพค้าขายและวิชาชีพอิสระ ซึ่งในบั้นปลายบ้างก็ล้มเหลวและบ้างก็ประสบความสำเร็จ

กลุ่มสังคมของคนชั้นกลางนอกระบบราชการ และเกือบทั้งหมดอยู่ในเขตเมืองหลวง เป็นกลุ่มสังคมกลุ่มใหม่เกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ในพุทธศตวรรษที่ 24 แม้จะมีไพร่บางส่วนเริ่มมีทรัพย์สินอยู่บ้างและเป็นกรรมสิทธิ์ เรียกรวมกันว่าไพร่กรรมสิทธิ์ แต่ลักษณะหลักไม่ใช่เป็นคนชั้นกลางเพราะไม่มีใครในพุทธศตวรรษที่ 24 ประกาศสำนึกความเป็นคนชั้นกลางให้ปรากฏเห็นเด่นชัด คนชั้นกลางซึ่งกำเนิดในพุทธศตวรรษที่ 25 และในช่วงเวลาที่จะศึกษาวิเคราะห์นี้ ในแง่ของจุด

กำเนิดแล้วจะพบว่ามีหลายลักษณะ บ้างจะมาจากไพร่กรรมที่ บ้างจะมาจากขุนนาง และส่วนใหญ่จะมาจากคนจีน ซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ที่ควบคุมกิจการการค้าขาย เป็น นายหน้าการค้า และเป็นเจ้าภีษไนยอากร ในแง่ของอาชีพก็เป็นเช่นเดียวกับ จุกกำเนิดคือมีความแตกต่างหลากหลายกันไปตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมที่ เกิดมีขึ้นใหม่ นับตั้งแต่การค้า การบริการ และอาชีพอิสระต่าง ๆ อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ ช่าง และรับจ้าง ดูเหมือนว่าในทศวรรษที่ 2450 และ 2460 ได้ ยอมรับการมีอยู่ของคนกลุ่มนี้เรียกตามศัพท์เก่าว่า "เช็คคอมตี" (middle class) (ทจช., ร.6 ศ.4/26, อ้างถึงใน วิทย์ วิศุทเวทย์ 2526 : 46) และต่อมา คำว่าคนชั้นกลางก็ได้แพร่หลายในทศวรรษที่ 2470 ส่วนความรู้ลึกลับกึกกั่นนั้นเราจะ พบว่ามีความแตกต่างกันอยู่ตามลักษณะของจุกกำเนิดทางสังคมและกิจกรรมทาง เศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องเน้นรายละเอียดกันพอสมควร อย่างไรก็ตามก็มีกลุ่มสังคมของ คนชั้นกลางดำรงอยู่ในช่วงสมัยที่เรากำลังศึกษาอยู่นี้ แม้จะไม่นับรวมข้าราชการซึ่ง เป็นกลุ่มสังคมเฉพาะต่างออกไป

ไพร่ ซึ่งต่อมาคือราษฎรสามัญและส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รวมทั้งมี ส่วนน้อยประกอบอาชีพรับจ้างเป็น "กรรมกร" ในเขตเมืองหลวง เป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญน่าจะกล่าวถึงด้วย การศึกษาเกี่ยวกับไพร่ที่ย่านมา มีข้อสรุปว่า ราษฎรไม่มีบทบาทและไม่มีส่วนร่วมใด ๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้น เป็นปัญหาที่จะต้องทบทวนทั้งในแง่แนวการพิจารณาและข้อเท็จจริงในรายละเอียด ในเบื้องต้นนี้คงเป็นที่เห็นพ้องว่า ราษฎรสามัญและบ้างจะเรียกว่าพลเมือง และ ชาวนา เป็นกลุ่มสังคมที่สำคัญและเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกอยู่เป็นจำนวนมากที่สุด อันเป็น ฐานของสังคมทั้งสังคม ลักษณะของการคลี่คลายของไพร่เป็นไปเพราะในสภาพ แวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมมีการเปิดกว้างให้มีการ เคลื่อนย้ายฐานะในแนวราบ และมีอยู่บ้างที่มีโอกาสเคลื่อนย้ายฐานะในแนวตั้ง การควบคุมความระบอบเดิมก็ได้ คลี่คลายตัวเองไปตามลำดับ เพื่อปล่อยให้ไพร่กลายเป็นแรงงานเสรีในระบอบสังคม เศรษฐกิจแบบใหม่ซึ่งได้ก่อรูปขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 ในระดับของความคิดนั้น กลุ่มชนชั้นนำได้ใช้คำเก่าที่มีความหมายใหม่ เพื่อเรียกไพร่ที่กำลังคลี่คลายไปเป็น รูปแบบอื่นนี้ว่า "ราษฎร" สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับการคงมีอยู่อย่างฐานะแบบใหม่

ของไพร่ ส่วนคำว่า "พลเมือง" นั้นเริ่มใช้อย่างจริงจังตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440 เพื่อเรียกกลุ่มสังคมใหม่ของไพร่ ในระยะต่อมาหลังทศวรรษที่ 2480 คำทั้งสองเสื่อมคลายลงไป เพราะมีคำว่า "ประชาชน" เข้ามาแทนที่

นอกจากกลุ่มสังคมเจ้านาย ข้าราชการ คนชั้นกลาง และราษฎรสามัญแล้ว ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับกลุ่มสังคมทั้งสี่และในขณะเดียวกันก็มีลักษณะเด่นที่แยกตัวออกมาเป็น "กลุ่มพิเศษ" ความพิเศษของพวกเขาคือการมีความรู้สึกนึกคิดที่เป็นระบบ พวกเขามีทั้งความรู้สึกร่วมที่เหมือนกับคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป และมีความคิดที่สร้างความรู้สึกร่วม มีระบบการใช้เหตุผลและสามารถให้คำอธิบายอย่างมีพลังได้มากกว่าคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป คนกลุ่มนี้คือ "ปัญญาชน" เป็นกลุ่มสังคมที่มีอยู่ทั้งในโครงสร้างแบบประเพณีและโครงสร้างแบบใหม่ ในที่นี้จะวิเคราะห์เฉพาะกลุ่มสังคมปัญญาชนในโครงสร้างแบบใหม่ที่มีอยู่จำนวนหนึ่ง (คูบทที่ 6) ประกอบด้วยสังคมสยามมีประเพณีของถาวรยกย่องคนที่มีความรู้ยู่ค่อนข้างสูง ฐานะของกลุ่มสังคมปัญญาชนในโครงสร้างสังคมใหม่จึงมีฐานะโคกเคนอยู่ในระดับสูงด้วย ดูเหมือนว่าปัญญาชนคนสำคัญของสยามมักจะถือตัวเองอยู่เหนือผลประโยชน์ของกลุ่มและชนชั้น เป็นเสมือน "ครู" ผู้ทำหน้าที่ชี้แนะ และกำกับการแสดงของบุคคลอื่น ๆ

โดยสรุป ในโครงสร้างของสังคมสยามใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2448-2480 มีกลุ่มสังคมที่สำคัญอยู่ 5 กลุ่ม คือ เจ้านาย ข้าราชการ คนชั้นกลาง ราษฎรสามัญและปัญญาชน อาจกล่าวได้ว่าทั้ง 5 กลุ่มสังคมนี้เป็นลักษณะของ "ชนชั้นทางสังคม" อย่างหนึ่งซึ่งถูกแบ่งไว้ในเบื้องต้นนี้เพื่อให้เข้าใจกิจกรรมทางภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลัง และผลักดันการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในทศวรรษที่ 2470 ทั้งห้ากลุ่มสังคมจะมีการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในแนวโน้มนำแบบมีประสบการณ์ร่วมกัน มีความตระหนักในความเป็นกลุ่มของตน และมีความใฝ่ฝันต่อการเปลี่ยนแปลงที่โน้มนำเอียงไปทางเดียวกัน จริงอยู่ที่ในรายละเอียดปลีกย่อยจะพบว่ามีการเคลื่อนย้ายความรู้สึกนึกคิดระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ทำให้คนที่อยู่ในกลุ่มเจ้านายบางคนมีความรู้สึกนึกคิดร่วมกับคนชั้นกลางได้ เป็นต้น หรือในบางกรณีก็จะพบว่ามีความลักษณะหลาย ๆ อย่างอยู่ในคน ๆ เดียวกัน เพราะเขามีกิจกรรมในชีวิตหลายอย่าง เป็นทั้งเจ้านาย นักหนังสือพิมพ์ และเกษตรกร ซึ่งเป็นรายละเอียดที่จะต้องศึกษา

เป็นกรณี ๆ ไป อย่างไรก็ตามก็ดี การจัดแบ่งคนในโครงสร้างสังคมใหม่ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นเพื่อให้มีการอธิบายที่เป็นระบบและแยกออกได้เป็นส่วน การคงอยู่ของชนชั้นหรือกลุ่มสังคมเป็นเพราะพวกเขาอยู่ร่วมกันในกระบวนการประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริงอย่างหนึ่ง การจับเวลาให้หยุดนิ่งและการพิสูจน์ในแต่ละคนจะทำให้ไม่แลเห็นการคงอยู่อย่างเป็น "กลุ่ม" ของมนุษย์ในสังคม

กลุ่มสังคมทั้งห้ามีพลวัตรที่โคจรอยู่ในช่วงของเวลาที่ศึกษาอยู่ในที่นี้ ในด้านหนึ่งก็คล้ายมาจากความสัมพันธ์แบบมูอนายโพร์ และในอีกด้านหนึ่งก็คล้ายไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ที่มีเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น กลุ่มสังคมเจ้านายดูจะไม่มีบทบาทที่เด่นชัดอีกต่อไป (ยกเว้นสถาบันพระมหากษัตริย์) หลังสงครามโลกครั้งที่สอง กลุ่มสังคมคนชั้นกลางก็คล้ายคลึงไปเป็นชนชั้นนายทุน ซึ่งเป็นชนชั้นเจ้าสมบัติในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเป็นชนชั้นอื่น ๆ ในอีกหลายลักษณะ กลุ่มสังคมนายกรนั้นก็โค้วฒนาการมาเป็นชนชั้นชาวนาและผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น กลุ่มสังคมทั้งห้าไม่ใช่ลักษณะของชนชั้นทางสังคมสมัยใหม่ที่ดำรงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน มีบางส่วนเท่านั้นและส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงซึ่งจำเป็นต้องศึกษากันต่อไป

อนึ่ง กลุ่มสังคมแบบกลุ่มสถานะในระบบจารีตประเพณี อย่างเช่นพระ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเจ้านาย ก็โค้วฒนาการดำรงอยู่ในระบบสมัยใหม่ด้วย โดยถือเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับระบบครอบครัว ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ที่ได้เปลี่ยนแปลงมาจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมสมัยใหม่

ข้อเสนอเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่มสังคมในช่วงปี พ.ศ. 2448-2480 ดังกล่าวข้างต้น ในส่วนหนึ่งเป็นความพยายามที่จะจัดสัดส่วนของคำอธิบายดังที่จะกล่าวต่อ ๆ ไป และในอีกส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับการจัดกลุ่มทางสังคมที่เพิ่งเริ่มมีขึ้นในช่วงดังกล่าวด้วย ในประการหลังจะเห็นได้จากการมีข้อมูลสถิติที่แจ่มแจ้งไว้และให้การรับรองโดยรัฐสยามเอง ข้อมูลสถิติในตัวของมันเองบ่งบอกขั้นตอนพัฒนาการของรัฐสมัยใหม่ได้ในระดับหนึ่งด้วย เพราะรัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องล่วงรู้ถึงข้อมูลกายภาพของคนที่ เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นรัฐสมัยใหม่ นอกจากนี้ก็เพื่อประโยชน์ใช้สอย อย่างเช่นการเก็บภาษีอากร เป็นต้น สำหรับ

สังคมสยามนั้นอาจกล่าวได้ว่าทศวรรษที่ 2440 ได้เริ่มจัดระบบสถิติใหม่เพื่อประโยชน์ในทางปกครอง ข้อมูลหมวดประชากรมีประโยชน์อยู่บ้างที่จะช่วยให้แลเห็นลักษณะของกลุ่มสังคมต่าง ๆ

ประชากรของสยามใหม่ทั่วประเทศที่ได้จากการแจงนับโดยสำนักงานสถิติของรัฐบาลสยาม ปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2454 ว่ามีประชากร 8,266,408 คน เพิ่มเป็น 9,207,355 คน ในปี พ.ศ. 2462 เป็น 11,506,207 คน ในปี พ.ศ. 2472 และปี พ.ศ. 2480 มี 14,464,105 คน อัตราส่วนระหว่างเพศชายกับหญิงนั้นปรากฏว่าชายมากกว่าหญิงอยู่เล็กน้อย ยกเว้นปี พ.ศ. 2462 จะมีหญิงมากกว่าชาย อัตราส่วนโดยเฉลี่ยระหว่างเพศเท่ากับครึ่งต่อครึ่ง

ประเด็นสำคัญที่จะชี้ให้เห็นในที่นี้ไม่ใช่จำนวนของประชากรในแต่ละเขตการปกครอง จำนวนประชากรแยกตามเชื้อชาติและศาสนา และจำนวนคนที่เดินทางเข้าออกภายในราชอาณาจักร หากแต่เป็นความพยายามของรัฐที่จะจัดกลุ่มสังคมตามอาชีพและการทำงานซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการยอมรับว่ามีความแตกต่างหลากหลาย (จากแง่มุมของชนชั้นนำ) ว่ามีลักษณะใหม่ที่ไม่ใช่มูลนาย-ไพร่ต่อไปอีกแล้ว (เทศาภิบาล, 2456 ; เทศาภิบาล, 2457 ; SYB : No. 19; SYB : No.21) การสำรวจในระหว่างทศวรรษที่ 2450 จนถึง 2480 ได้ใช้ตัวแปรต่าง ๆ กันไป การมีแนวคิดในการแจงนับประชากรที่ต่างกันนี้ในบางสิ่งชี้ให้เห็นแนวความคิดที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมด้วย ในปี พ.ศ. 2453-2454 มีบัญชีการหาเลี้ยงชีพแยกประชากรออกเป็น 4 หมวด คือ กสิกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม และเบ็ดเตล็ด การสำรวจปี พ.ศ. 2462 ไม่มีการแจงนับ ปี พ.ศ. 2472 แจงนับการประกอบอาชีพแยกประชากรออกเป็น 7 หมวด คือ กสิกรรม การประมง วิชาชีพ และผู้ประกอบการงานโดยอิสระ พาณิชยกรรมและการค้า การแสวงอุตสาหกรรม ข้าราชการ และรับจ้างในบ้านและอื่น ๆ ต่อมาในปี พ.ศ. 2480 จัดการแจงนับใหม่อีกแบ่งประชากรเป็น 9 หมวดประเภทอาชีพ คือมี เกษตรกรรม การเหมืองแร่ อุตสาหกรรม การก่อสร้าง การขนส่ง การค้าและพาณิชยกรรม การโรงแรมและงานส่วนบุคคล การบริการสาธารณะ และการเสมียน

การแจกจ่ายประชากรตามการทำมาหาเลี้ยงชีพดังกล่าว จะช่วยให้
 ประมาณจำนวนของกลุ่มสังคมข้าราชการ คนชั้นกลาง และราษฎรสามัญได้ กล่าว
 อย่างสรุปไว้ในเบื้องต้นอย่างย่อ ๆ ว่า ข้าราชการนั้นมีจำนวนประมาณ 7-8 หมื่น
 คนเศษ การสำรวจปี พ.ศ. 2472 ระบุว่าข้าราชการ (นอกจากทหาร) คิดเป็น
 0.83% ของประชากรที่ทำงาน จำนวนของคนชั้นกลาง ถ้าประมาณจากการสำรวจ
 ประชากรปี พ.ศ. 2454 เฉพาะในเขตกรุงเทพฯ จะพบว่า มีผู้ประกอบขายเครื่อง
 บริโภค 21,547 คน เคนเรือไฟ 48 คน ทำโรงสี 34 คน รับจ้าง 12,359 คน
 หนายความ 49 คน และการมโหรีสพ 139 คน โดยที่สามอาชีพแรกเกือบไม่มีใน
 เขตมณฑลอื่นเลย ต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ถ้ารวมประชากรในหมวดพาณิชย์
 วิชาชีพอิสระ และการอุตสาหกรรมเข้าด้วยกัน จะมีจำนวนรวมถึง 7 แสนคนเศษ
 คิดเป็น 10.14% ของประชากรที่ทำงาน และเป็น 8 แสนคนเศษในปี พ.ศ. 2480
 โดยไม่นับรวมอาชีพค้าการเกษตร ป่าไม้ และการประมง อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมา
 ไม่ใช่ตัวเลขที่ได้มาจากการแจกจ่ายแบบเดียวกันจึงพึงถือเป็นแต่ประมาณการ ส่วน
 กลุ่มสังคมราษฎรนั้นได้แก่ประชากรที่ทำงานและทำไร่ต่าง ๆ ปี พ.ศ. 2472 ระบุ
 ว่ามีจำนวน 83.05% ของประชากรที่ทำงานอันเป็นจำนวนมากที่สุดของกลุ่มสังคม
 ต่าง ๆ

กลุ่มสังคมเจ้านายนั้นประมาณว่ามีเพียง 5-6 ร้อยคน และเกือบทั้งหมด
 รวมตัวกันอยู่ในวังต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพฯ ในระยะต่อ ๆ มาจะมีจำนวนน้อยลง
 เรื่อย ๆ และออกมาอยู่นอกวังเป็น "เจ้าไม่มีศาล" (ม.จ. อากาศคำเกิง รหัสค้น
 2526 : 127-158) มากขึ้นด้วย ส่วนกลุ่มสังคมปัญญาชนนั้นมีอยู่ประมาณ 1-2
 ร้อยคนเท่านั้น อยู่ในแวดวงของผู้ที่เขียนและอ่านหนังสือทั้งในและนอกระบบราชการ

ที่กล่าวมาเป็นภาพคร่าว ๆ ในแง่ของปริมาณซึ่งไม่ได้บ่งบอกความแตกต่าง
 ของบทบาทสำคัญ หรืออำนาจของกลุ่มสังคมเหล่านี้ ตำแหน่งแห่งที่ที่กลุ่มสังคมนั้น
 ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น
 รวมทั้งมรดกทางประวัติศาสตร์ของสังคมด้วยจะจัดสรรให้มีฐานะและบทบาทในค่าน
 ต่าง ๆ แยกต่างกันไป อันจะต้องวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า

1.3 การยอมรับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าของสังคม

ลักษณะสำคัญที่สุดของสังคมสยามใหม่ นอกจากเรื่องการเมืองกลุ่มสังคมที่แตก
 ต่างหลากหลายแบ่งออกเป็นห้ากลุ่มดังที่กล่าวมาแล้ว ก็คือการยอมรับแนวคิดเรื่อง
 ความก้าวหน้าของสังคม (idea of progress) การใช้คำว่า "ใหม่" กำกับ
 ควบคู่กับสยามในตัวของมันเอง บ่งบอกถึงการมีความไฝ่ฝันบางอย่างเกี่ยวกับความ
 ก้าวหน้าของสังคม ในขณะที่สังคมศักดินาแม้จะมีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่าง
 ไพร่กับมูลนาย แต่ก็ดูเหมือนว่าจะมีความเข้าใจไฝ่ฝันในเรื่องของความเป็นมนุษย์ที่
 ร่วมกันอยู่ ภายใต้ความเข้าใจเงื่อนไขเวลาที่หมุนเวียนวุ่นวายตายเกิด ความ "ใหม่"
 จะไร้ความหมายเพราะไม่มีโลกสังคมอื่นที่สังคมปัจจุบันต้องเปลี่ยนแปลงเข้าไปหา
 จุดนั้น ความสมบูรณ์ของสังคมอยุธยา ก็คือสังคมอยุธยา ไม่ใช่สังคมอื่นที่มนุษย์ใน
 ทางโลกก็ยะอื่นใดสามารถคลบค้นกาลสร้างสรรค์ใหม่ขึ้นได้จริงได้ กล่าวโดยย่อ
 ถ้าหากในสังคมศักดินาจะมีแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าอยู่ ก็ควรจะเป็นคนละแบบกับ
 แนวคิดเรื่องความก้าวหน้าที่เริ่มปรากฏขึ้นในสังคมสยาม ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่
 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 กล่าวคือ แนวคิดเรื่องความก้าวหน้านี้เกิดจาก
 ความตระหนักของคนไทยเองที่เริ่มแลเห็นว่าสังคมสยามได้มีพัฒนาการมายาวนาน
 อย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ สังคมปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ และกำลัง
 พัฒนาไปสู่ความมี "อารยธรรม" ที่สังคมอื่น ๆ ให้คุณค่าและยอมรับนับถือ (ดัดแปลง
 จาก Niebet 1980 : 171-178)

เนื่องจากยังไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับจุดกำเนิดของแนวคิดเรื่องความก้าวหน้า
 ในสังคมไทย รวมทั้งแนวคิดดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของการเอาอย่างตะวันตกโดยปราศจาก
 ความเป็นไทย หรือมีอยู่ในจารีตของไทยโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาผลกระทบจาก
 วัฒนธรรมตะวันตก หากแต่เป็นเรื่องของการให้การยอมรับคุณค่าของทิศทางการพัฒนา
 แบบตะวันตกแบบที่คนไทยมีความเข้าใจและให้ความนิยมนยกย่อง ซึ่งจำเป็นต้องศึกษา
 กันในรายละเอียดต่อไป ในที่นี้ขอตั้งข้อสังเกตไว้บางประการดังนี้

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาในสมัยรัตนโกสินทร์อันเนื่อง
 มาจากประสบการณ์จากการขยายตัวของการค้า การพบทวน "ความถูกต้อง" ของงาน
 เขียนทางประวัติศาสตร์คือการชำระพงศาวดาร ตลอดจนกฎหมายต่าง ๆ รวมทั้งการ

เคลื่อนไหวทางแนวคิดด้านศาสนา ได้ช่วยเปิดทัศนะของกลุ่มเจ้านายและขุนนางให้มีความกว้างขึ้น อย่างน้อยก็แลเห็นการขยายตัวของตะวันตก และเทคโนโลยีวิทยาการต่าง ๆ ว่าเป็นเรื่องที่เราเรียนรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งต้องห้ามหรือน่าต้องห้ามชัดขวาง ทัศนคติดังกล่าวเป็นพื้นฐานที่ทำให้ไม่มีการปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างคณะมิชชันนารีของฝรั่งกับกลุ่มคนพื้นเมืองในสยามในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และกล่าวได้ว่าเป็นทัศนคติที่กว้างอยู่ตลอดมา การแลเห็นว่าวิชาการจากตะวันตกเป็นของต้องห้ามมีอยู่บ้างในระยะหลังโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นลัทธิเศรษฐกิจการเมือง = ? หน้าที่ 1.5 หน้า 19

ประการที่สอง กลุ่มคนที่เรียกกันในระยะต่อมาว่า "ชนชั้นนำหัวก้าวหน้า" ซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับพวกมิชชันนารีในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีโอกาสขึ้นมาบริหารราชการ เมืองในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ก่อนหน้านั้นเป็นที่เข้าใจกันว่าราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 3 ยินดีต้อนรับชาวตะวันตกแต่ก็มีข้อจำกัดต่าง ๆ อยู่พอสมควร กลุ่ม "ชนชั้นนำหัวก้าวหน้า" ได้ตระหนักในแสนยานุภาพของมหาอำนาจตะวันตกและได้ตกลงยินยอมทำสัญญาการค้าเปิดประเทศในปี พ.ศ. 2398 พิจารณาในแง่ของรูปแบบแล้วดูเหมือนคนบางกลุ่มคือชนชั้นนำได้ยอมรับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าของสังคมแล้ว แต่ในอันที่จริงจะมีความแตกต่างกันในระยะต่อ ๆ มาอยู่เป็นอันมาก เพราะการประเมินคุณค่าของชนชั้นนำและผู้คนในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 คือคุณค่าแบบจารีตประเพณีในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ในขณะที่คุณค่าของผู้คนในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 คือการผสมผสานระหว่างวิทยาการตะวันตกกับจารีตประเพณีของสังคมสยามในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น

พิจารณาจากสิ่งทีชนชั้นนำในระยะแรกให้ความสนใจใคร่จะเรียนรู้ก็จะเห็นได้ว่าค่าเน้นรอยตามการ เรียนรู้วิชาอักษรศาสตร์ตามแบบจารีตประเพณีเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่ภาษาอังกฤษ ลาดิน คาราศาสตร์ เป็นหลัก แม้จะมีความพยายามอยู่บ้างเหมือนกันที่จะศึกษาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์ อย่างเช่น เคมี ไฟฟ้า และวิชาทางด้านกายภาพ และเทคนิควิทยาการ เช่นการต่อเรือ การพิมพ์ และการทำปืนใหญ่ เป็นต้น แต่ก็เป็นที่สังเกตได้ว่าในระยะต่อมาไม่ได้มีการขยายตัวของการศึกษาในเรื่องดังกล่าวในสังคมสยามเลย เหตุผลน่าจะอยู่ที่ว่าในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 คนไทยแยกความรู้ส่วนตัวกับความรู้ในตัวออกจากกัน

ความรู้ันอกตัว เป็นวิทยาการที่สร้างสรรค์ความก้าวหน้าในทางวัตถุ ผู้มีความพร้อม
บางประการก็สามารถเดินทางไปตักดวงเอามาได้ ซึ่งเป็นปรัชญาของการศึกษา
ไทยในเกือบตลอดพุทธศตวรรษที่ 25 (วิทย์ วิศทเวทย์ 2526 : 70-72) ส่วน
ความรู้ในตัว เป็นความรู้ที่มุ่งสร้างชีวิตที่ดีกว่าในแง่ของพุทธศาสนา ความรู้ส่วนนี้
ไม่ได้พัฒนาควบคู่ไปกับความรู้ส่วนแรก และเป็นที่สันนิษฐานว่าคนไทยยังคงภูมิใจ
ความรู้ส่วนนี้ คั้งนั้นการยอมรับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าในช่วงแรก ๆ ไม่ได้
เป็นไปเพื่อสร้างสังคมให้เป็นแบบตะวันตก แต่เพื่อให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตก
ยอมรับการดำรงอยู่ตามแบบจารีตประเพณีของสยามเอง ทั้งนี้โดยมีบางสิ่งในชีวิต
ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสมัยนิยม .

ประการที่สาม ถ้าสังเกตโดยส่วนรวมแล้วก็คงพอเห็นได้ว่า นอกจาก
เรื่องการศึกษาเล่าเรียนด้านอักษรศาสตร์ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว การเปลี่ยนแปลง
ทางด้านรูปแบบของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเป็นประเด็นที่ผู้คนทุก
ระดับในสยามให้คุณค่าเป็นเบื้องต้น อย่างเช่น การแต่งกาย การเข้าเฝ้าเจ้านาย
ภาษาที่ใช้เขียน เป็นต้น ต่อมาได้แก่การปรับปรุงตัวอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง
และพาหนะการขนส่ง ซึ่งทำให้ชาวสยามมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่กำลังเปลี่ยนแปลง
และเชื่อว่าจะนำไปสู่การได้รับการยอมรับในระหว่างประเทศ สิ่งที่เป็นนามธรรม
อย่างเช่นรูปแบบทางค่านิยมธุรกิจ การเมือง จะได้รับความสนใจในระยะถัดมา
รวมทั้งความพยายามที่จะสถาปนารากฐานของเทคโนโลยีวิทยาการอย่างเช่น
เทคนิคการเพาะปลูก ก็ดูจะมีความสำคัญไม่มากนัก สามารถผัดผ่อนไปได้เรื่อย ๆ

ประการที่สี่ กลุ่มคนที่ให้การยอมรับและสนใจใฝ่รู้ในความก้าวหน้าของ
สังคมเริ่มจากคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่เป็นเจ้านาย ขุนนาง และไพร่กระฎุมพี และขยายตัว
ออกไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในท้ายที่สุดประมาณปลายทศวรรษที่
2460 แม้แต่ผู้คนในระดับล่างสุดของสังคมคือชาวนาก็สามารถนึกคิดเรื่องการ
เปลี่ยนแปลงไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมประเทศชาติได้ (ดูต่อไปในบทที่ 5)

จากข้อสังเกตสี่ประการข้างต้นคงจะพอช่วยสรุปอย่างย่อ ๆ เกี่ยวกับการ
ปรากฏของแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าในสังคมสยามตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24
เป็นต้นมาได้บ้าง ในที่นี้ได้อธิบายว่า "ก้าวหน้า" แทนคำที่นิยมใช้กันจริงในช่วง

เวลาดังกล่าวนั้นซึ่งได้แก่ "ความเจริญของบ้านเมือง" "ความศิวิไลซ์" "ความมีอารยธรรม" "ความเจริญก้าวหน้า" และ "ความวัฒนาของประเทศ" คำทั้งห้านี้ในแง่ของเวลาก็ควรจะเรียงกันมาตามลำดับ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเมื่อมีคำใหม่แล้วคำเก่าจะไม่มีการใช้กันเลยทีเดียว ในปัจจุบันคำทั้งห้าคุดจะมีน้ำหนักน้อยเมื่อเทียบกับ "การพัฒนา" ซึ่งเป็นแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าแบบใหม่ที่ปรากฏขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา เมื่อผู้คนในสยามยอมรับว่า "ความเจริญของบ้านเมือง" มีความสำคัญอย่างน้อยก็เท่ากับ "ความสมบูรณ์รุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา" การยอมรับดังกล่าวมีความหมายอยู่สองประการ คือ หนึ่งความเจริญของบ้านเมืองที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันสามารถสืบค้นเข้าไปในอดีตได้ อดีตเป็นรากฐานของการอธิบายความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบัน และปัจจุบันมีบางสิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจต้องแก้ไขไปสู่ความก้าวหน้า กับสอง อนาคตหรือสังคมที่ก้าวหน้าซึ่งสังคมสยามกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่นั้น มีทิศทางเช่นเดียวกับสังคมอารยประเทศทั้งหลาย (หมายถึงตะวันตกและญี่ปุ่น) โดยจุดเน้นของความสำเร็จคือความสำเร็จที่ได้มีมาแล้วในอดีต ความเข้าใจเกี่ยวกับอนาคตจึงไม่ได้เกิดจากการเพ้อฝันที่ตัดขาดจากความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตซึ่งเป็นเรื่องที่คุณคนในสังคมสยามสามารถทำความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ ถึงแม้ว่าการกล่าวถึงเรื่องของความศิวิไลซ์จะยกตัวอย่างประเทศญี่ปุ่นขึ้นมาเปรียบเทียบก็เพื่อให้คนไทยมีความเข้าใจและโน้มเอียงไปในทางเดียวกัน เช่นเดียวกันกับที่ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตแต่โบราณจะสร้างความใฝ่ฝันเกี่ยวกับอนาคตให้คนในปัจจุบันไปในทางเดียวกัน คือ เน้นความยิ่งใหญ่และความสามัคคี

สมมติว่าเราแบ่งประเด็นแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าตามประเด็นการถกเถียงใหญ่ในประวัติศาสตร์ตะวันตกเป็นสองเรื่อง คือ เสรีภาพกับอำนาจแล้ว

ปทานุกรมสำหรับนักเรียนของกระทรวงธรรมการฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2470 ไม่มีคำว่า ก้าวหน้า และ พัฒนา มีคำว่าอารยธรรม หมายถึง ความเจริญด้วยชนบ-
 ธรรมนิยมอันดี และมีคำว่า ศิวิไลซ์ หมายถึงมีอารยธรรมคือมีความเจริญ.

(Nisbet 1980 : 171-178) จะสังเกตได้ว่าแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าในสังคมสยามในพุทธศตวรรษที่ 25 เน้นหนักอยู่ที่อำนาจเป็นหลัก ในอันที่จริงปัญญาชนของสยามที่สามารถอ่านหนังสือภาษาอังกฤษได้ในขณะนั้นจะต้องเคยผ่านสายตาหนังสือทางปรัชญาตะวันตกในประเด็นทั้งสองมาบ้าง และพวกเขาได้เลือกที่จะสนใจเรื่องอำนาจก็เพราะสังคมสยามขาดอำนาจความยิ่งใหญ่ แต่ดูเหมือนว่าจะ "ไม่ขาด" เรื่องเสรีภาพมากนัก ในจารึกประเพณีของสยาม "อำนาจ" เป็นปัญหาอยู่เสมอมา ในขณะที่ "เสรีภาพ" ไม่เคยมีใครตั้งข้อสงสัยและเป็นประเด็นถกเถียง พวกเขาจึงสนใจต่างประเทศจากประเด็นที่ตัวเองสนใจอยู่แล้วและเป็นปัญหาอยู่

การยอมรับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าเป็นแรงผลักดันที่สำคัญยิ่ง ทำให้ผู้คนชนชายกระทำและไม่กระทำบางอย่างเพื่อให้ความไม่ผันปรากฏเป็นจริงในโลกนี้ ซึ่งอาจหมายถึงยุคสมัยของตนหรือลูกหลานของตนก็ได้ ความไม่ผันตามแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าจะบอกตัวเราในปัจจุบันอยู่เสมอว่าเราทำอะไรไปบ้าง และความรู้สึกนึกคิดที่เตือนว่าสังคมสยามขาดเรื่องนั้นเรื่องนี้จะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาในสังคม มีการเคลื่อนไหวทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองติดตามมา

แนวความคิดเรื่องความก้าวหน้าสัมพันธ์กับการเมืองเป็นอย่างมาก เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น การศึกษาเรื่องความก้าวหน้าคือการศึกษารื่องราวของ "อารยธรรม" และการศึกษารายธรรมคือการศึกษาการเมืองที่ได้สร้างสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง (กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร 2460 : 1-2) ดังนั้นในหมู่คนที่ตระหนักและห่วงใยในอนาคตของประเทศชาติย่อมต้องมีความห่วงใยในอนาคตทางการเมืองและมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่บ้างมากน้อยต่าง ๆ กันไป ดังตัวอย่างอันเป็นที่ทราบโดยทั่วไป นับตั้งแต่กรณีเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 และการเคลื่อนไหวทำการกบฏ ร.ศ. 130 เป็นต้น

ข้อที่ทิ้งระมัดระวังและควรเปิดใจให้กว้างในการพิจารณาการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อตอบสนองความไม่ผันตามแนวคิดเรื่องความก้าวหน้ามีอยู่ว่า ไม่ควรจะยึดติดกับแนวคิดที่ผู้คนให้การยกย่องที่สำคัญคือ "แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย" ตั้งแต่ต้น เพราะจะทำให้ไม่สามารถมองเห็นการก่อรูปของแนวความคิดว่า แนวคิดดังกล่าว

กำเนิดขึ้นมาได้ในสภาพการณ์อย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่างไร แนวคิดที่ผู้คนในยุคสมัยต่าง ๆ เข้าใจกันน่าจะมีความแตกต่างกันอย่างมากด้วย นอกจากนี้ได้แก่การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงภายในการเมืองแบบจารีตประเพณีด้วย เพราะแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้าย่อมต้องฝังรากอยู่ในส่วนของการเมืองสมัยใหม่ก่อน และผู้คนที่หลอหลอมอยู่ในส่วนของการเมืองสมัยใหม่ก็ย่อมต้องมีการเคลื่อนไหวที่โคกเค่นอยู่เป็นธรรมดา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าส่วนของการเมืองแบบจารีตประเพณีจะไม่มีพลวัตรหรือการเคลื่อนไหวภายในตัวของมันเอง เราต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษในส่วนที่เป็นลักษณะตกทอดมาจากสังคมประเพณีเช่นเดียวกับการเกิดขึ้นมาของสิ่งใหม่ ๆ

ในที่นี้ไม่ได้มุ่งอธิบายถึงเหตุผลของการยอมรับแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้าในสังคมสยาม เพราะเป็นงานสำคัญที่คงต้องศึกษากันต่อไป ข้อเสนอเฉพาะในส่วนนี้มีอยู่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาของสยามตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 คือการยอมรับแนวความคิดเรื่องความก้าวหน้า ดังที่นิยมเรียกกันในช่วงทศวรรษที่ 2450 ว่า "ความศิวิไลซ์" ความก้าวหน้าดังที่พอจะจินตนาการได้จากสังคมฝรั่งและญี่ปุ่นกลายเป็นแรงคลมบังคับใจที่ยิ่งใหญ่ของการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และสัมพันธ์กับการมีกิจกรรมทางการเมืองอย่างแนบแน่น การมีกิจกรรมทางการเมืองมีความสัมพันธ์ทั้งกับโครงสร้างทางอำนาจของสังคมการเมือง (คือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ) กับการปรากฏขึ้นของแนวคิดทางการเมืองที่นิยมกล่าวกันในสมัยนั้น อย่างเช่น คอนสติตูชัน ปาร์เลียมেন্ট คิมอกเครซี รีพับลิค โซเชี่ยลลิสม์ คอมมิวนิสต์ เป็นต้น ซึ่งการพิจารณาทั้งสองประการจะทำให้เข้าใจการปะทะและประสานและยินยอมทางความคิดและการเมืองระหว่างกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ทั้งนี้จำต้องพิจารณาภายในสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของยุคสมัยทศวรรษที่ 2460 และ 2470 ซึ่งผู้คนจะมีความมุ่งหวัง ความตื่นตระหนก และความกลัวทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะอยู่พอสมควร อันอาจจะตกทอดมาจนถึงปัจจุบันหรือไม่ก็ได้

1.4 ภูมิปัญญาของกลุ่มสังคม

การยอมรับแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวทางความคิด วัฒนธรรม อุดมการ และความรู้สึกร่วมกัน ซึ่งในความเป็นจริงย่อมมีความแตกต่างระหว่างคนและกลุ่มคนต่าง ๆ ข้อเสนอในที่นี้คือ มีความแตกต่างกันในระหว่างกลุ่มเจ้านาย ข้าราชการ คนชั้นกลาง ราษฎรสามัญชน และปัญญาชน

กลุ่มสังคมที่สำคัญทั้งห้าจะมีนักคิดนักเขียนที่เป็นตัวแทนของกลุ่มของตนอย่างน้อยก็กล้าเป็นปากเสียงในนามของกลุ่มเมื่อมีการปะทะกันอย่างรุนแรงในเชิงของค่านิยมและผลประโยชน์ เพราะหมายถึงการพิสูจน์การดำรงอยู่ของกลุ่มซึ่งมีค่านิยมและผลประโยชน์พื้นฐานที่สำคัญร่วมกัน การใช้ชีวิต ความหวัง และความกลัวของกลุ่มก็จะมีแนวโน้มไปในลักษณะเดียวกันด้วย

สำหรับผู้ที่แทนที่เป็นปากเสียงให้กลุ่มเราอาจเรียกเขาได้ว่า "ปัญญาชน" ของกลุ่มสังคมนั้น ๆ จริงอยู่ที่พวกเขาจะมีลักษณะเด่นคือ การมีลักษณะที่กล้าคิด กล้าเขียนและแสดงออก ซึ่งทำให้เข้าใจได้เป็นอย่างดีว่าเป็นความคิดเฉพาะของเขาคนเดียวเท่านั้น แต่การพิจารณาหลักวิธีคิดในแง่ของจิตวิทยาและสังคมวิทยาช่วยให้เรามีความเข้าใจเพิ่มเติมว่า มนุษย์จะสร้างความคิดโดยตัวของเขาเองคนเดียวไม่ได้ แต่เขาคิดและสร้างความคิดขึ้นจากประสบการณ์ของกลุ่มสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (Mannhiem 1936 : chap 1) ดังนั้นการพิจารณาการเคลื่อนไหวทางความคิด วัฒนธรรม อุดมการ และความรู้สึกร่วมกันซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า "ภูมิปัญญา" ไปพร้อมกันกับการพิจารณาการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์จึงจะมีประโยชน์เพราะจะช่วยให้เข้าใจได้ทั้งสิ่งที่ปรากฏอยู่ในรูปของลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์อักษร กล่าวคือ สิ่งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์หมายถึงบุคคลที่มีชื่ออยู่ในประวัติศาสตร์ ส่วนที่ไม่มีลายลักษณ์เป็นพลังที่อยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองในช่วงหนึ่ง ของประวัติศาสตร์ซึ่งชื่อผู้แสดงไม่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่าง "ปัญญาชน" กับกลุ่มสังคมของเขาเป็นไปตามลักษณะวัฒนธรรมย่อยภายในกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งในอันที่จริงมีหลายลักษณะซ้อนทับกันอยู่ ตั้งแต่สถานศึกษา กลุ่มอาชีพ กลุ่มเพื่อนฝูง ฯลฯ รวมทั้งฐานะทางเศรษฐกิจของพวกเขา ผู้ที่เป็นปากเสียง

ให้กลุ่มจะเป็นผู้ที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มให้ออกมาเป็นภาษาที่สื่อสารแล้วเป็นระบบมีเหตุผล ในขณะที่เดียวกัน เขาก็อาจมีส่วนชี้ว่าการเคลื่อนไหวทางความคิดและการกระทำของกลุ่มนั้น ๆ อยู่ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งในทางปฏิบัติจะมีอำนาจต่าง ๆ กัน ไปนั้น ก็จะมีผลให้เกิดการถ่ายเทความคิด วัฒนธรรม และความรู้สึกซึ่งกันและกันด้วย อย่างเช่น ชำราชากรเลียนแบบวิธีปฏิบัติของเจ้านายเมื่อเขาจะแสดงการใช้อำนาจ และอาจจะเป็นตัวแสดงความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลางในแง่ของอคติทางการเมือง เป็นต้น บรรดาสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ต้องตรวจสอบการไหลถ่ายเททางภูมิปัญญาย่อมขึ้นอยู่กับทั้งกระแสหลักใหญ่ของสังคมว่าในขณะนั้นประเด็นนั้นเฟื่องฟูขนาดไหน และขึ้นกับลักษณะภายในกลุ่มสังคมนั้น ๆ เองว่าให้คุณค่ากับอะไรมากน้อยกว่ากัน มีอยู่บ่อยครั้งที่พบว่าบุคคลหนึ่ง ๆ ในบางครั้งอาจตัดสินใจบางอย่างตามเหตุผลที่ชักจูงโดยกระแสหลักทางการเมืองที่พุ่งสูงขึ้น และในบางครั้งโดยการตัดสินใจจากการประเมินคุณค่าจากหลักเกณฑ์ทางค่านิยมและสังคมของกลุ่มสังคมของเขา ซึ่งทั้งสองไม่จำเป็นต้องเป็นหลักเกณฑ์เดียวกัน

การวิเคราะห์ภูมิปัญญากับกลุ่มสังคมจะช่วยให้เข้าใจได้ทั้งส่วนที่เป็นหลักเกณฑ์ของสังคมและของกลุ่มสังคม ซึ่งกล่าวได้อย่างกว้าง ๆ เป็นเบื้องต้นเท่านั้น เพราะไม่มี "กฎ" ที่ตายตัวอย่างใดเลยว่าคุณสมบัติใดจะนำอะไรและยอมรับอะไร มันเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคมซึ่งคงจะต้องพิจารณาจากหลักฐานและข้อมูลในรายละเอียด อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องยอมรับถึงการมีบทบาทที่แตกต่างกันของกลุ่มสังคมต่าง ๆ ว่าขึ้นอยู่กับข้อจำกัดภายในค่านิยมของกลุ่มของเขาประการหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการยอมรับค่านิยมของกลุ่มสังคมอื่นเป็นประการที่สอง และประการที่สาม ขึ้นอยู่กับลักษณะของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นจริงในขณะนั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้ควรให้การยอมรับแก่การเคลื่อนไหวที่ต่างจากกฎเกณฑ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองสมัยใหม่ เพราะในช่วงของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมย่อมจะต้องมีลักษณะของการเคลื่อนไหวแบบจารีตประเพณีอยู่ด้วย การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 25 คงจะเป็นเรื่องคับแคบมากที่ผู้ศึกษาแลเห็นตัวละครในประวัติศาสตร์ว่ามีเฉพาะกลุ่มบุคคลเล็ก ๆ เพียงไม่กี่คน ถึงแม้ในความเป็นจริงการเมืองจะไม่เปิด

โอกาสกว้างมากนักเหมือนคั้งที่ผู้ศึกษาคาคหวังและตั้งข้อวิจารณ์ไว้ แต่ก็ควรจะทำ ความเข้าใจบทบาทของคนกลุ่มต่าง ๆ ว่าสิ่งมีและถูกจำกัดด้วยโครงสร้างอำนาจ และภูมิปัญญาในลักษณะใด พวกเขาโดยเฉพาะกลุ่มนอกจากชนชั้นนำไม่ได้ถูกควบคุม อย่างเดียว เพราะพวกเขาให้การยอมรับแก่อิทธิธรรมที่อยู่เหนือเขาด้วย อย่างเช่น กรณีความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรกับเจ้านาย และกับข้าราชการ

อาจยกตัวอย่างได้อย่างเช่น กลุ่มเจ้านายซึ่งมีบทบาทสำคัญควบคุมการบริหารการปกครองและนำการเปลี่ยนแปลงอยู่ก่อนปี พ.ศ. 2475 นั้น ทุกคนก็ล้วน เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เข้าใจการเปลี่ยนแปลงในกรณีของต่างประเทศ แต่ก็ ไม่สามารถนำการเปลี่ยนแปลงให้ต่อเนื่องได้ต้องมีอันสะดุดหยุดลง เพราะมีการ เปลี่ยนระบอบการปกครองที่นำโดยกลุ่มข้าราชการและทหาร คำอธิบายที่ฟังมีควร เกิดจากการทำความเข้าใจลักษณะวิถีชีวิตความมุ่งหวัง และการประเมินสถานการณ์ ภายในกลุ่มเจ้านายเป็นประการสำคัญ ซึ่งในที่นี้ได้เสนอไว้ว่ามีลักษณะไม่กล้ากระทำ ในสิ่งที่ไม่มั่นใจจริง ๆ มีความหวาดกลัวต่อรูปแบบทางการเมืองที่เปิดกว้างเพราะ พวกโซเชี่ยลิสต์ บอลเชวิค และคอมมิวนิสต์คอยก่อความอยู่ ในขณะเดียวกันก็ยังคง ประเมินการมีประสิทธิภาพของระบอบเก่าว่ามีอยู่เพราะแรงหนุนจากระบบประเพณี และลักษณะประจำชาติของคนไทยเอง ซึ่งก็ทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็นเรื่องผิดพลาด เพราะมีการยึดอำนาจเปลี่ยนระบอบการปกครอง พวกเจ้านายคงไม่อยู่ในความ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน น่าจะต้องมีส่วนต่าง ๆ ทั้งคักค้าน วิพากษ์วิจารณ์และ หนุนช่วยเจ้านายไปพร้อม ๆ กัน และกลุ่มเจ้านายก็ได้พยายามอย่างเต็มความ สามารถที่จะปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ คั้งที่มีหลายท่านได้ชี้ให้เห็นไว้เพียงแต่ใน แง่หลักเกณฑ์ของการประเมินผลงานของรัฐบาลในทศวรรษที่ 2470 มีความแตกต่าง กันเป็นอย่างมากระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ บางกลุ่มเห็นว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นเงื่อนไขที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการสร้างความก้าวหน้าของสังคมสยาม การ แลเห็นว่าระบอบเก่าไม่เหมาะสมอย่างยิ่งและอาจมีระบอบใหม่ได้อีก เป็นจุดของ การ เปลี่ยนระบอบการปกครองที่เจ้านายแลเห็นแต่คิดว่าไม่สำคัญอย่างที่สุด เช่นเดียวกับกลุ่มราษฎรที่รู้ว่ามิใช่ว่ามีบางอย่างไม่เหมาะสมแต่นึกถึงภาพระบอบใหม่ที่จะมาแทนที่ได้ ไม่แจ่มชัด

การศึกษาภูมิปัญญาของทั้งสังคมและของกลุ่มสังคมในสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์จึงเป็นจุดเน้นของแนวการศึกษา (approach) ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ในการนำเสนอจะแบ่งเป็นสองภาค คือ ภาคที่หนึ่งเป็นการศึกษาภูมิปัญญา ซึ่งได้แก่ ความคิด วัฒนธรรม อุดมคติ อุดมการ และความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มเจ้านาย ข้าราชการ คนชั้นกลาง ราษฎร และปัญญาชน ว่าพวกเขาเหล่านั้นมีความมุ่งหวังเกี่ยวกับความก้าวหน้าของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างไร มีค่านิยมในการประเมิน การเปลี่ยนแปลงอย่างไร และได้แสดงการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาให้ปรากฏอย่างไรบ้างในปลายทศวรรษที่ 2460 และ 2470

ส่วนภาคที่สอง เป็นการอธิบายกระบวนการเปลี่ยนระบอบการปกครองของสยาม เริ่มตั้งแต่ความพยายามแก้ไขปัญหาทางการเมืองในต้นสมัยรัชกาลที่ 7 การยึดอำนาจเปลี่ยนระบอบการปกครองซึ่งนำโดยกลุ่มข้าราชการและทหาร วิกฤติการณ์ทางการเมืองหลังปี พ.ศ. 2475 และการต่อสู้เพื่อวางรากฐานระบอบรัฐธรรมนูญของสยามซึ่งในต้นทศวรรษที่ 2480 มีพลตรีหลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้นำคณะรัฐบาล ในส่วนที่สองนี้เป็นการอธิบายประวัติศาสตร์การเมืองจากแง่มุมของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา

บทสรุปของบทนำว่าด้วยกลุ่มสังคมและแรงผลักดันทางภูมิปัญญาของสยามใหม่มีอยู่ว่า ลักษณะของสังคมสยามใหม่ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2450 จนถึงทศวรรษที่ 2470 มีกลุ่มสังคมต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายแบ่งเป็นเจ้านาย ข้าราชการ คนชั้นกลาง ราษฎร และปัญญาชน พวกเขา มีความคิดและความรู้สึกร่วมกันที่จะแสวงหาความก้าวหน้าให้บังเกิดขึ้นแก่สังคมสยามแต่ก็มีความแตกต่างกันจากแง่มุมของค่านิยมและผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม มีการขัดแย้งและเปลี่ยนแปลงอยู่ในทศวรรษที่ 2470 และมีการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญจำกัดอำนาจพระมหากษัตริย์ซึ่งเกิดขึ้นจริงอันเป็นรากฐานของระบอบการเมืองไทยในระยะต่อมา